

государствах с демократической формой правления. Парламентский контроль можно трактовать как конституционно-правовую полномочию мониторинга и проверки законности исполнения полномочий органами исполнительной власти и их должностными лицами с целью последующей оценки их деятельности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Акопов Л.В. Контроль в управлении государством (конституционно-правовые проблемы): дис. ... д-ра юрид. наук. – Ростов н/Д., 2002.
2. Казакова Е.В. Парламентский контроль в системе разделения властей как необходимый элемент представительной демократии // Пробелы в Российском законодательстве. - №6. - 2014.
3. Лексин И.В. Контроль в системе разделения властей: специфика Российской Федерации // Государственное управление. Электронный вестник. - №51. - 2015.
4. Локк Д. Соч.: в 3 т. / пер. с англ. и лат. Т. 3 / ред. и сост., авт. примеч. А.Л. Субботина. М.: Мысль, 1988.
5. Утяшев М.М., Корнилаева А. А. Контрольные функции региональных парламентов: сравнительный анализ // Право и политика. - № 1. - 2001.
6. Чертков А.Н. Цели, принципы парламентского контроля и специфика их реализации в субъектах Российской Федерации // Законодательство и экономика. - №8. - 2013.

SUD HÚKIMI, UYĞARIWÍ HÁM QARARLARÍNÍŇ ORÍNLANÍWÍ HÁM ONÍŇ PROCESSUAL ÁHMIYETI

Urazov N.S.

*Jinayat-huqıqiy hám puqaralıq-huqıqiy pánler kafedrası assistant-oqıtıwshısı, QMU,
Nókis, Ózbekstan*

e-mail: urazov@mail.ru

tel: +998913911843

Húkim – jinayat isi sudta kórip shıǵılǵannan soń sud tárepinen sudlanıwshınıń ayıplı yaıı ayıplı emesligi yamasa oǵan jaza qollanıw yaıı qollanbaw haqqında shıǵarılatuǵın processual hújjet [Nikitina, 2004:447]. Húkim ádil sudlawdıń áhmiyetli hújjetidir. Shaxstıń konstituciyalıq huqıq hám erkinlikleriniń qorǵalıwı, húkimniń nızamlı, tiykarlı hám ádalatlı bolıwına baylanıslı. Nızamniń barlıq talapları saqlanǵan halda shıǵarılıp, nızamlı kúshke kirgen sud húkimi bolmay turıp, hesh kim jinayat islewde ayıplı dep tabılıwı múmkin emes.

Húkim – jinayat isi boyınsha tiykarǵı hám sheshiwshi hújjet sanaladı. Demek, tek ǵana sud húkimi shaxstı jinayat islewde ayıplı dep taba aladı hám tek ǵana sud húkimi arqalı shaxs jazaǵa tartılıwı yaıı onnan azat etiliwı múmkin.

Jinayat-processual nızamshılıǵında húkimniń eki túri kórsetilgen: ayıplawshı hám aqlawshı. Ayıplawshı húkim tusmallawlarǵa tiykarlanıwı múmkin emes, ol sudlanıwshınıń sudta ayıbınıń dálillengenliginen kelip shıǵadı. Aqlaw húkimi bolsa jinayat hádiyesiniń júz bermewi, sudlanıwshınıń háreketinde jinayat quramınıń joqlıǵı hámde jinayat isleniwinde sudlanıwshınıń qatnasqanlıǵı dálillenbegen jaǵdaylarda shıǵarıladı.

Jámiyetlik tártipti retlestiriwshi mexanizm sıpatında huqıqtıń bahalılıǵı onıń ámelge asıwı menen baylanıslı. Huqıqlar buzılsa, álbette, usı tiykarda juwapkershilik kelip shıǵadı hám sol juwapkershilikke barabar mámleketlik májbúrlawshı hújjet qabıl etiledi. Bul hújjet huqıqbuzarlıq nátiyjesin saplastırıwǵa xızmet etedi. Onıń orınlanıwı bolsa, huqıqtıń májbúriylik kúshin arttıradı hámde jámiyette huqıqbuzarlıqtıń aldın aladı.

Huqıqbuzarlıqtıń jámiyetlik qáwipli esaplanǵan túri – jinayat boyınsha, is tergew hám sudta kórip shıǵılǵannan soń, sud tárepinen oǵan tiyisli sheshim qabıl etiledi. Sud sheshimi húkim, uyǵarıw, qarar kórinisinde boladı. Sud húkimi, uyǵarıw yaıı qararlardı boyınsha isleniw tiyis bolǵan processual háreketlerdiń ámelge asırılıwı ushın sud sheshimi orınlawǵa qaratıladı.

A.N.Azriliyanıń pikirinshe, húkimniń orınlanıwı ushın jinayat processinde kelip shıǵıwı múmkin bolǵan barlıq qosınlıqlar nızamlı tártipte sheshiliw tiyis. Bunıń ushın bolsa, prokuror jáne húkimdi orınlawǵa juwapker bolǵan shaxslar qosınlıqlardı anıqlawı, olardı talqılawı hám onıń sheshim támiyinlew tiyis [Azriliyan, 2007: 496].

Belgili processualist Ğ.Abdumajidov bolsa, óz gezeginde húkimniń orınlanıwına tomendegishe tártip beredi: «Húkimniń orınlanıwı – bul sudtıń húkimde bayan etilgen qararın ámelge asırıw, sudlanıwshını húkimge muwapıq jazalaw yaıı aqlaw, jinayat aqıbetinde jetkerilgen zıyandı hám sud

shıǵınların óndiriw demekdur. Sud hújjetlerin orınlaw menen baylanıslı bolǵan is júritiw jınayat processiniń dásturiy basqıshlarınan parıqlanadı. Birinshiden, ol jınayatı haqıyqattan kimniń islegenligin anıqlawǵa qaratılǵan emes. Ekinshiden, ol jınayat isin júritiwdiń dawamı yaqı aqırǵı basqıshı emes. Sebebi, sud hújjetlerin orınlawda processual mashqalalardıń júz bermesligi hám, kerisinshe, bir neshe márte, hátteki, baqlaw tártibinde is júritiwden keyin hám olardıń orınlanıwı menen baylanıslı máseleler, yaǵnıy, shaxstı reabilitaciya etiw zárúrligin sheshiwge tuwra keledi» [Abdumajidov, 2009:841].

Jane bir yurist alım I.B.Djuraev bolsa, sud húkimi, qararı hám uǵarıwlarınń orınlanıwı waqtında shaxs huqıq hám mápleri saqlanıwı tiyis ekenligin bildirip ótedi. Alımınń pikirinshe, bunday jolda professional qorǵawshılar – advokatlardıń iskerligi nátiyjeli bolıwı lazımlıǵın keltirip ótedi [Djuraev, 2010:131].

Sud húkimi, uǵarıwı hám qararlarınń orınlanıwı jınayat processiniń juwmaqlawshı basqıshı esaplanadı. Sud sheshiminiń orınlanıwı húkim, uǵarıw hám qararlardıń nızamlı kúshke kiriwi menen baslanadı. Sud húkimi, uǵarıwı hám qararlarınń nızamlı kúshke kiriwi bolsa sud sheshimine apellyaciya tártibinde shaǵım beriw yaqı protest keltiriw múddetiniń ótiwi menen baslanadı. Bunday múddet ótkennen soń sud sheshimi orınlawǵa qaratıladı hám orınlaw ózi ishine birneshe processual hárezketlerdi qamtıydı.

Sud húkimi, uǵarıwı hám qararlarınń orınlanıwı basqıshı tómendegi processual belgilerge iye:

Birinshiden. Bul basqıshda jınayat processiniń ulıwma wazıypalarınan kelip shıǵatuǵın máseleler sheshiledi. Bul máselelerdiń mazmunı hám ózine tán qásiyetleri húkimniń óz waqtında hámde tolıq orınlanıwı menen baylanıslı. Usı tiykarda, sud: a) húkim, uǵarıw hám qararlardıń nızamlı kúshine kiriwi menen-aq onı orınlawǵa qaratiw; b) húkim, uǵarıw hám qararlardıń orınlanıwına baylanıslı bolǵan processual máselelerdi sheshiw; v) nızamda názerde tutılǵan halatlarda húkimniń tolıq yaqı belgili bir bólimin jeke ózi orınlaw islerin ámelge asıradı.

Ekinshiden. Sud húkimi, uǵarıwı hám qararlarınń orınlanıwı belgilengen huqıqıy subektler tárepinen ámelge asırıladı. Ayırım halatlardan basqa barlıq máselelerdi tómendegi sudlar sheshedi: a) húkim, uǵarıw yaqı qarar qabıl etken sud; b) sudlangan shaxstıń jazanı ótep atırǵan mánzili boyınsha jaylasqan sud; v) sudlangan shaxstıń jasap atırǵan mánzili boyınsha jaylasqan sud. Sud sheshiminiń orınlanıwı ushın belgilengen subektler – jazanı orınlaw mákemesiniń administraciyası, jámiyetlik shólkemler, miynet jámáátleri yaqı olardıń wákilleri, sudlangan shaxs yaqı onıń qorǵawshısı, puqaralıq dawager, prokuror, sud orınlawshısının ibarat.

Úshinshiden. Sud húkimi, uǵarıwı hám qararların orınlaw ózine tán processual tártipke iye. Sud sheshimlerin orınlaw basqıshında sudtıń hárezketleri ádil sudlawdı ámelge asırıwdıń bir kórinisi bolıp tabıladı. Ol jınayat-processual nızamshılıq penen tártipke salınadı, sonday-aq sud sheshimin orınlaw barısında payda bolǵan processual yaqı basqa kórinistegi tosqnılıqlardıń sud tárepinen saplastırılıwı arqalı ámelge asırıladı.

Húkimdi orınlaw basqıshında sudlangan shaxstıń huqıqları. Sudlangan shaxs – jınayat processiniń ayıplaw húkimi shıǵarılǵan qatnasıwshısı. Jınayat-orınlaw huqıqı boyınsha sudlangan shaxs dep oǵan qarata jaza tayınlangan hámde sud húkimi nızamlı kúshine kirgen shaxs esaplanadı. Sudlangan shaxs hám jınayat-processual hám jınayat-orınlaw qásiyetine iye bolǵan jeke máplerge iye.

Demek, sudlangan shaxs eki huqıq tarawınıń qatnasıwshısı esaplanadı. Sol tiykarda, onıń huqıq hám nızamlı mápleriniń saqlanıwı ayırıqsha áhmiyetke iye.

Jazanıń ótelmey qalǵan bólimin jeńilirek jaza menen almasırwı hám múddetinen ilgeri shártli azat etiw haqqında iltimasnama menen múrájat etiw ushın sudlangan shaxstan birqansha qaǵıydalar talap etiledi. Yaǵnıy, sudlangan shaxs: a) jazanıń ótelmey qalǵan bólimin jeńilirek jaza menen almasırwı ushın tiykarǵı jazanıń jeterli dárejede bólimin (yarımınan kóbin yaqı úshden eki bólimin) ótep bolǵanlıǵı; b) múddetinen ilgeri shártli azat etiw ushın bolsa jazanı ótew mákemesindegi ishki tártip-qaǵıydanı saqlaǵanlıǵı, intizamiy jazaǵa tartılmaǵanlıǵı hámde dúzeliw jolına ótken bolıwı tiyis.

ÁDEBIYATLAR:

1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига шарҳлар. Масул муҳаррир: проф. Ғ.Абдумажидов. – Т.: ТДЮИ, 2009.
2. Юридический словарь / Под ред. А.Н.Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2007.
3. Юридический словарь / Сост., предисл., прилож. А.Ф.Никитина. – М.: ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2004.